

**Meta-Analysis of Research Explaining the Sociological Factors
Affecting Drug Abuse (With Emphasis on Socializing with Addicts)**

Ghadir Bakhshi¹, Mehraban Parsamehr², Hossein Emamalizadeh³, Saeed
Dashtizadeh

Received: 31, May, 2021

Accepted: 24, September, 2021

Abstract

Background and objective: In recent years, drug addiction and abuse has become one of the most important social issues in the country due to its negative consequences in the social, economic, psychological and even political spheres. So far, many studies have been done in this field, so the present study, with a meta-analysis approach, seeks to summarize and combine the findings of these studies with the aim of identifying and explaining the most important effective factors, along with providing relevant solutions to solve the problem.

Methods: The present research has been done by quantitative meta-analysis method. The statistical population includes all studies conducted from 2004 to the end of 2021 in the field of study. Through purposive sampling, 28 studies were selected that had the appropriate characteristics to enter the meta-analysis. Comprehensive meta-analysis software (CMA) was used to analyze the data.

Findings: The estimated effect size in the studied samples was 0.44 which is evaluated in the medium level confidence range according to Cohen's interpretive system. Finally, although based on the differences in research results, the variable of the statistical population has been used as a moderating variable, it can be said that regardless of the differences in the statistical populations studied, socializing with addicted friends has a positive effect on drug abuse or addiction.

Results: Addicted people are exposed to deviant (addictive) behaviors due to their living environment as well as the people with whom they are in contact (addicts), and accordingly, relatives and friends who are addicted form a subculture that resists against the prevailing culture and has a great impact on the formation and strengthening of people's attitudes in their addiction and greatly reduces the possibility of rescuing a person from the mire of addiction.

Keywords: Drug abuse, Socialization, Meta-analysis, Effect size.

1. Assistant Professor, I. R. I. Institute of Law Enforcement and Social Studies. Email: Alireza_bakhshi@yahoo.com

2. Associate Professor, Department of Social Sciences, Yazd University (Corresponding Author). Email: parsamehr@yazd.ac.ir

3. PhD Candidate in Sociology of Social Issues in Iran, Yazd University. Email: emamalizadeh@ymail.com

4. PhD Candidate in Sociology, Yazd University. Email: s.dashtizad@staff.yazd.ac.ir

Copyright © 2020 Journal of Research Police Science. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-noncommercial 4.0 International License which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages provided the original work is properly cited.

فصلنامه پژوهش‌های دانش انتظامی، سال بیست و سوم، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۰

صص ۲۲۷-۲۰۳

فرا تحلیل پژوهش‌های تبیین عوامل جامعه‌شناختی موثر بر سوء مصرف مواد مخدر (با تأکید بر هم‌نشینی با معتادین)

قدیر بخشی^۱، مهربان پارسامهر^۲، حسین امامعلی‌زاده^۳، سعید دشتی‌زاد^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۳/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۰۲

چکیده

زمینه و هدف: در سال‌های اخیر، اعتیاد و سوء مصرف مواد مخدر به دلیل پیامدهای سوئی که در حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی، روانی و حتی سیاسی داشته، به یکی از مهم‌ترین مسائل اجتماعی کشور بدل شده و به تبع آن و با هدف برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در جهت حل بحران، با جمع‌بندی و ترکیب یافته‌های پژوهش‌ها این حوزه با هدف شناسایی و تبیین مهمترین عوامل موثر، همراه با ارایه راهکارهای مرتبط به دنبال رفع مساله است.

روش: پژوهش حاضر به روش فرا تحلیل کمی صورت گرفته است. جامعه آماری، شامل کلیه پژوهش‌های انجام شده از سال ۱۳۸۳ تا پایان سال ۱۳۹۹ شمسی در زمینه موضوع مورد مطالعه است. از طریق نمونه‌گیری هدفمند، ۲۸ پژوهشی که دارای ویژگی‌های مناسب برای ورود به فرا تحلیل بودند، انتخاب شدند.

یافته‌ها: اندازه اثر برآورد شده در نمونه‌های مورد پژوهش ۰/۴۴ بود که بر اساس نظام تفسیری کوهن در محدوده اطمینان سطح متوسط ارزیابی می‌شود. در نهایت، می‌توان گفت فارغ از تفاوت جوامع آماری مورد مطالعه تحقیقات، معاشرت با دوستان معتاد بر سوء مصرف مواد مخدر یا گرایش بر آن، تأثیر مثبت دارد.

نتیجه‌گیری: افراد معتاد به دلیل محیط زندگی خود و نیز افرادی که با آنها در ارتباط (معتادین) هستند، در معرض یادگیری رفتارهای انحرافی (اعتیاد) قرار می‌گیرند و بر این اساس، نزدیکان و همسالانی که اعتیاد داشته باشند، تشکیل خرده فرهنگی می‌دهند که در مقابل فرهنگ حاکم ایستادگی کرده و تأثیر زیادی بر تشکیل و تقویت نگرش افراد در اعتیادشان گذاشته و احتمال نجات فرد از اعتیاد را به شدت کاهش می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: سوء مصرف مواد مخدر، هم‌نشینی، فرا تحلیل، اندازه اثر.

۱. استادیار پژوهشگاه علوم انتظامی و مطالعات اجتماعی ناجا. Alireza_bakhshi@yahoo.com

۲. دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه یزد، (نویسنده مسئول). parsamehr@yazd.ac.ir

۳. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران دانشگاه یزد. emamalizadeh@ymail.com

۴. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه. s.dashtizad@staff.yazd.ac.ir

مقدمه

سوءمصرف مواد مخدر و اعتیاد به آن به عنوان بلای خانمان سوز شهرت یافته و در کنار سه بحران جهانی فقر، نابودی محیط زیست و تهدیدات هسته‌ای، به عنوان «یکی از بحران‌های چهارگانه قرن بیست و یکم، همه جوامع را درگیر کرده است» (شمسی میمندی، ۱۳۸۴: ۸۰). این آسیب، بخش زیادی از مردم را به صورت مستقیم و غیرمستقیم تحت تأثیر قرار داده و به شکل روز افزونی در حال تعامل با سایر آسیب‌های اجتماعی و تبدیل شدن به تهدیدی شالوده شکن است. اکثر مصرف‌کنندگان مواد افیونی، با مصرف داروهای مخدر به دنبال کاهش تنش‌ها، تسکین خستگی‌ها، فراموشی ناکامی‌ها، فرار از واقعیت‌ها، خوش‌گذرانی و کسب لذت هستند. «توهمات درباره سودمند بودن مواد مخدر نظیر کمک به بیدار ماندن برای مطالعه، انرژی‌زا بودن در فعالیت‌های ورزشی و یا تسکین درد و رنج، جوانان را به مصرف مواد مخدر تشویق می‌کند که اغلب جوانان به وسیله گزارش‌های رسانه‌ها فریفته می‌شوند» (احمدی، ۱۳۹۴: ۱۴۶). پیامدهای مصرف مواد مخدر به اندازه‌ای گسترده است که از جمله آنها می‌توان به آثار روانی (اضطراب، افسردگی، عزت نفس پایین، تمایل به خودکشی)، رفتاری (سرقت، قتل)، خانوادگی (تعارضات زناشویی، طلاق)، شغلی و مالی (پایین آمدن بهره‌وری، اخراج، بیکاری، بدهکاری، فقر)، اخلاقی (روابط جنسی نامشروع، گدایی)، اجتماعی (مانند طرد، از دست دادن احترام و اعتبار، انزوا)، جسمانی (بیماری‌های مختلف عفونی، قلبی-عروقی، تنفسی) و نابود شدن میلیاردها تومان سرمایه مادی، از بین رفتن سرمایه‌های انسانی و تحمیل بکارگیری انرژی، وقت، منابع و امکانات مادی و معنوی در جهت برنامه‌ریزی‌ها و اقدامات مبارزه با قاچاق، مصرف مواد و درمان معتادان (ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۱۳۸۶: ساندرز، ۲۰۰۷) اشاره کرد.

روند مطالعات نشان می‌دهند که سن مبتلایان به مواد مخدر رو به کاهش است. به گونه‌ای که بعضی از گزارشات نشانگر آن است ۶۴ درصد معتادان، اولین مصرف را در فاصله سنین ۱۶ تا ۲۵ سال آغاز نموده‌اند (منشی و همکاران، ۱۳۸۱). بنابراین می‌توان

گفت نوجوانان و جوانان، آسیب‌پذیرترین گروه در برابر مواد مخدر هستند و به دلیل ناکامی، بحران هویت، ماجراجویی و لذت‌طلبی و تنوع‌خواهی، بیش از سایر گروه‌ها در معرض مصرف مواد مخدر می‌باشند (سراج‌زاده و فیضی، ۱۳۸۴).

پژوهش درباره مساله مواد مخدر، بخش غیر قابل تفکیک هرگونه راهبرد کارآمد مبارزه با مواد مخدر است. چنانچه طرح‌ها و برنامه‌های مواد مخدر بر اساس یافته‌های پژوهشی طراحی نشوند و با پژوهش‌های روشمند ارزیابی و جرح و تعدیل نگردند، نمی‌توان به کارآمدی آن‌ها امیدوار بود. بنابراین رشد تحقیقات در حوزه اعتیاد یا سوءمصرف مواد مخدر، استفاده از روش فراتحلیل در این زمینه را ضرورتی مضاعف می‌بخشد و پژوهش حاضر قدمی است هر چند کوتاه که در این مسیر برداشته شده است.

پیشینه و مبانی نظری

سحابی و همکاران (۱۳۹۹)، پژوهشی را با عنوان «فراتحلیل پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه عوامل مؤثر بر گرایش به اعتیاد و سوءمصرف مواد مخدر در فاصله زمانی ۱۳۹۲-۱۳۷۰ در استان کردستان»، با هدف ترکیب، تلفیق و تلخیص نتایج علمی تحقیقات مرود نظر به انجام رسانیده اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که پژوهش‌های بررسی شده از فقر منشاء‌یابی مسأله، تعاریف ناروشن و بی‌توجهی به وضعیت موجود و مستندسازی در طرح و بیان مسأله رنج می‌برند. در این پژوهش‌ها یا از نظریه استفاده نشده و یا نظریه‌های غیرمرتبط را به کار گرفته‌اند؛ و بر این اساس این گونه نتیجه‌گیری شده است که بایستی شرایط کار در حوزه اعتیاد در استان کردستان بازتعریف شود و برای شناسایی علل مصرف مواد مخدر، ارائه راهکار و پیشگیری از آن، به تحقیقات دقیق، جامع و جامعه‌شناختی نیاز می‌باشد.

زاهدی اصل و پله‌وری (۱۳۹۵)، پژوهشی را با عنوان «فراتحلیلی بر مطالعات حوزه اعتیاد و خانواده» با هدف ترکیب و مقایسه یافته‌های پژوهشی صورت گرفته در زمینه اعتیاد و خانواده، برقراری ارتباط بین مطالعات صورت گرفته و نیز به دست آوردن

نتیجه‌ای منسجم از میان نتایج پراکنده در این حوزه به انجام رسانده‌اند. یافته‌های حاصل از پژوهش‌های بررسی شده، نشانگر آن است که انعطاف‌پذیری در خانواده، اختلافات خانوادگی، حضور والدین در خانه، حمایت خانواده، ارتباطات میان اعضای خانواده، خشونت جنسی، طلاق و فوت همسر بر روند اعتیاد اثرگذار هستند.

صفری و همکاران (۱۳۹۳)، در تحقیقی با عنوان «فراتحلیل مقایسه عوامل فردی و محیطی موثر بر بازگشت مجدد به اعتیاد بعد از ترک مواد مخدر (ایران: ۱۳۹۱ - ۱۳۸۳)»، نشان می‌دهند که میزان اندازه اثر عوامل محیطی و عوامل فردی در عود مجدد اعتیاد به ترتیب ۰/۶۴ و ۰/۴۱ است و طبق نتایج، میزان اندازه اثر عوامل فردی در عود مجدد اعتیاد، متوسط و عوامل محیطی بالا ارزیابی می‌شود.

مهری و همکاران (۱۳۹۳)، پژوهشی را با عنوان «فراتحلیل پژوهش‌های انجام شده در حوزه کاهش آسیب و درمان اعتیاد» به انجام رسانده‌اند. نتایج همچنین نشان می‌دهد متغیرهایی نظیر داشتن مبنای تئوریک، وضعیت ورود (تازه وارد، شش ماه و بیشتر)، میانگین تزریق روزانه، درمان یکپارچه‌نگر، مداخلات درمانی، کیفیت خدمات درمانی، عزت نفس اجتماعی و مداخلات درمانی، به لحاظ آماری تاثیر معناداری بر کاهش آسیب و درمان داشته است.

پژوهش حاضر عمدتاً به پژوهش‌های یک دهه اخیر کشور در حوزه اعتیاد یا سوءمصرف مواد مخدر متمرکز شده و از این جهت با تمامی پژوهش‌های مذکور تفاوت دارد. دارای جامعه آماری فراتری از پژوهش‌های سبحانی و همکاران (۱۳۹۹) است. نسبت به پژوهش‌های صفری و همکاران (۱۳۹۳)، مهری و همکاران (۱۳۹۳) و زاهدی اصل و پیله وری (۱۳۹۵) که به ترتیب به موضوع عوامل فردی و محیطی موثر بر بازگشت مجدد به اعتیاد بعد از ترک مواد مخدر؛ پژوهش‌های انجام شده در حوزه کاهش آسیب و درمان اعتیاد و بر مطالعات حوزه اعتیاد و خانواده پرداخته‌اند، این پژوهش، مساله «اعتیاد یا سوءمصرف مواد مخدر» و اعتیاد پژوهشی را با رویکرد

جامعه‌شناختی و به عنوان یک مساله اجتماعی فرایندی مد نظر قرار داده و تبیین آن را در فرایندهای ارتباطی جامعه جستجو نموده است و این فرایند ارتباطی با متغیر «معاشرت با دوستان، گروه همسالان و خرده فرهنگ بزهکاری» که به عنوان متغیری با بیشترین میزان اثرگذاری بر مساله اعتیاد و نیز با بیشترین میزان حضور در پژوهش‌های انجام شده در این حوزه (اکثر قریب به اتفاق پژوهش‌ها)، دنبال شده است. بنابراین، در این تحقیق سعی شده با بررسی دقیق و موشکافانه تحقیقات انجام شده در زمینه مسئله اجتماعی سوءمصرف مواد مخدر، چکیده و ماحصل آنها را به صورت نظام‌مند ارائه شود.

از زمانی که مواد مخدر به عنوان یک مساله شناخته شده، کوشش‌هایی برای تبیین این سوال صورت گرفته است که چرا برخی به مواد دخانی و شیمیائی وابسته می‌شوند؟. گروهی معتقدند این امر، ریشه‌های ژنتیکی دارد، برخی دیگر عوامل محیطی را تعیین کننده می‌دانند. عده‌ای آن را در یک بافت فرهنگی بررسی می‌کنند. گروهی دیگر آن را نوعی واکنش به سازگاری فردی می‌دانند. بعضی‌ها آن را یک بحران شخصیتی می‌بینند، در حالی که دیگران آن را مساله‌ای اجتماعی می‌شمارند (پیکنز و تامپسون، ۱۹۸۴: ۵۳؛ به نقل از باقری و همکاران، ۱۳۸۹: ۸).

سیاری از روان‌شناسان، انحراف را بر حسب نقص شخصیت توجیه می‌کنند؛ به این معنا که برخی از گونه‌های شخصیت، بیش‌تر از گونه‌های دیگر به انحراف گرایش دارند (کوئن، ۱۳۸۵: ۱۷۶). زیگموند فروید در تحلیل روان‌کاوانه خود استدلال می‌کرد که خلاف کاران، کسانی هستند که غرایز و تمایلات آنها در دوران کودکی به‌ویژه در سنین ۴ یا ۵ سالگی از سوی قواعد و فرهنگ حاکم بر خانواده و اجتماع، سرکوب شده و دچار عقده اودیپ شده‌اند؛ کسانی که دارای رفتار انحرافی هستند، به دلیل این است که «فراخود» از وظیفه خود غفلت ورزیده است و فرد به راحتی می‌تواند اصول حاکم در جامعه و عزت نفس خود را زیر پا گذاشته و دست به رفتار انحرافی بزند (گیدنز،

۱۳۸۹: ۱۳۸-۱۳۷). هورنای معتقد است شخص برای فرار از اضطراب ممکن است به انکار وجود آن به هر وسیله ممکن پردازد که در این صورت شخص با آگاهی و اصرار گرایش به انجام رفتارهای انحرافی از قبیل مصرف الکل و مواد مخدر پیدا می‌کند. ویلکر^۱ نیز معتقد است که فرد معتاد قادر به حل مشکلات خود نیست و نمی‌تواند درگیری‌های عاطفی خود را به صورت مردم‌پسند حل کند. بنابراین به مواد مخدر روی می‌آورد (شایسته، ۱۳۷۵: ۲۳).

از نیمه دوم قرن بیستم، تبیین‌های روان‌شناسی رفتار انحرافی مورد انتقاد به ویژه از سوی جامعه‌شناسان قرار گرفت. از آنجایی که مسائل اجتماعی، پدیده‌هایی چند بعدی و پیچیده هستند، عوامل روان‌شناسی و فردی نمی‌تواند تماماً عامل بروز و گرایش افراد به بزه‌کاری باشد. بنابراین تبیین این مسائل از دیدگاه روان‌شناسانه اگر چه لازم است ولی کافی نیست. در پی چنین انتقاداتی، نظریه‌هایی با بن‌مایه اجتماعی و جامعه‌شناختی پی‌ریزی شدند. از جمله؛ رویکرد کنترل اجتماعی روی این نکته متمرکز است که چرا تنها عده کمی از مردم درگیر رفتارهای کج‌روی از قبیل جرم و مصرف مواد مخدر می‌شوند؛ پاسخ آن‌ها این است که میزان تعهد فرد به بخش‌های مختلف اجتماع، عاملی تعیین‌کننده است. جوانانی که تعهد و ارتباطات محکمی با ارزش‌های اجتماعی، والدین و مدرسه دارد، کمتری درگیر رفتار مجرمانه می‌شوند. تراوس هرشی، مهم‌ترین صاحب نظر این رویکرد، علت هم‌نوایی افراد با هنجارهای اجتماعی را پیوند اجتماعی آن‌ها دانسته و مدعی است که پیوند میان فرد و جامعه مهم‌ترین علت هم‌نوایی و عامل اصلی کنترل رفتارهای فردی بوده و ضعف این پیوند یا نبود آن، موجب اصلی کج رفتاری است. میزان تعهد با قید و بندهای درونی (احساس گناه یا ترس از بی‌آبرویی) و بیرونی (تنبیه و زندانی شدن) تعیین می‌شود.

نظریه‌های خرده فرهنگی این تحلیل را پیش می‌کشند که به دلیل تحلیل رفتگی سبک زندگی، ناکامی و احساس محرومیت، اعضای طبقات پایین‌تر جامعه خرده فرهنگ

مستقلی را با مجموعه قوانین و ارزش‌های خودی ایجاد می‌کنند. از جمله کوهن^۱ (۱۹۵۵)، کلووارد^۱ و اوهلین^۱ (۱۹۶۰)، ماتزا^۱ (۱۹۶۴) و میلر^۱ (۱۹۷۵) معتقدند که توجه به خرده فرهنگ‌ها در تبیین بزهکاری جوانان از اهمیت خاصی برخوردار است (به نقل از احمدی، ۱۳۹۴: ۷۷). در مدل سازگاری بروس الکساندر، فرد هویت و زندگی معتادی را با وجود رنج، بیماری و داغ اجتماعی به بی هویتی ترجیح می‌دهد (الکساندر، ۱۹۹۰: ۳۹). نظریه پیوند افتراقی ادورین ساترلند^۱ که در برخی از منابع، از آن با نام نظریه یادگیری اجتماعی نیز نام برده می‌شود، بر این نکته تأکید دارد که منحرفان کسانی هستند که با دیگر منحرفان پیوند و تعامل دارند و از آنها رفتارهای انحرافی را یاد می‌گیرند. بر اساس این نظریه، افراد به این علت کج رفتار می‌شوند که تعداد ارتباط‌های انحرافی آنان بیش از ارتباط‌های غیرانحرافی شان است (صدیق سروستانی، ۱۳۸۹: ۴۸). فرایند یادگیری و محتوای یادگیری، دو عنصر اصلی نظریه ساترلند هستند (فروع‌الدین عدل، ۱۳۸۳: ۶). علاوه بر نظریه‌های مربوط به یادگیری، مجموعه‌ای از نظریه‌های تبیین کننده رفتار انحرافی نیز وجود دارند که ذیل مفهوم کنترل قرار می‌گیرند. بر اساس نظریه کنترل (پیوند) اجتماعی هیرشی^۲، چهار جزء اصلی پیوند فرد با جامعه، از بروز کج رفتاری جلوگیری می‌کنند؛ وابستگی یا تعلق خاطر؛ تعهد؛ درگیری؛ و اعتقاد (هیرشی، ۱۹۷۳: ۲۳-۱۶). نظریه‌های خرده فرهنگی، بر بزهکاری جوانان متمرکز شده و در یک تحلیل جامعه‌شناختی، بزهکاری جوانان را برحسب ویژگی‌های خرده فرهنگی آنها مانند ارزش‌ها، باورها، عادات و شیوه‌های زندگی مورد بررسی قرار می‌دهد. از جمله کوهن (۱۹۵۵)، کلووارد و اوهلین (۱۹۶۰)، ماتزا (۱۹۶۴) و میلر (۱۹۷۵) معتقدند که توجه به خرده فرهنگ‌ها در تبیین بزهکاری جوانان از اهمیت خاصی برخوردار است.

^۱ Edin Sutherland

^۲ Hirshi

روش

تحقیق حاضر از نوع فراتحلیل^۱ است. در این روش پژوهش‌گران، نتایج تحقیقات مختلف و متعدد را با هم ترکیب کرده و نتایج جدید و منسجم را با استفاده از روش‌های نیرومند آماری استخراج می‌کند. جامعه آماری، شامل پژوهش‌های انجام شده در ایران است که در یکی از پایگاه‌های اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID) پایگاه مجلات تخصصی نور (Noormags)، پایگاه بانک اطلاعات نشریات کشور (Magiran) و پایگاه مرکز اسناد و مدارک علمی ایران (IranDoc) نمایه شده است. در مرحله‌گزینش مطالعات مناسب، در نهایت ۲۸ سند پژوهشی (دو پایان‌نامه و ۲۶ مقاله علمی و پژوهشی) در دوره زمانی (۱۳۸۳ تا ۱۳۹۹) گزینش شدند. برای تحلیل استنباطی داده‌ها، ابتدا مفروضات فراتحلیل بررسی شد و برای تفسیر نتایج از سیستم تفسیری کوهن^۲ بهره گرفته شده است. این عملیات با استفاده از ویرایش دوم نرم افزار جامع فراتحلیل^۳ و به روش ترکیب ثابت اندازه اثر صورت گرفت.

در جدول ۱ خلاصه اطلاعات مربوط به مطالعات مورد بررسی پیرامون رابطه بین معاشرت با دوستان معتاد و سوء‌مصرف مواد مخدر نمایش داده شده است.

جدول ۱: اطلاعات مربوط به محقق و سال ارائه پژوهش، جامعه آماری، روش نمونه‌گیری،

حجم نمونه و آماره گزارش شده

شماره	محقق و سال انجام	حجم نمونه	جامعه آماری	آماره‌های گزارش شده
۱	فروع الدین عدل و همکاران (۱۳۸۳)	۹۹	پسران معتاد کمتر از ۲۵ سال شهر تهران	درصد فراوانی معاشرت با دوستان معتاد در گروه افراد سالم و معتاد
۲	مولوی و رسول زاده (۱۳۸۳)	۹۰	۴۵ معتاد و ۴۵ غیرمعتاد زندانی شهر اردبیل	ضریب بتا و آماره والد
۳	محمدپور اصل و همکاران (۱۳۸۵)	۱۸۷۵	دانش آموزان دبیرستانی ۱۹ تا ۱۵ ساله شهر تبریز	فراوانی دانش آموزان معتاد و غیرمعتاد دارای دوستان معتاد

1. Meta-Analysis Method

2. Cohen

3. Comperhensive Meta-Analysis – V2

شماره	محقق و سال انجام	حجم نمونه	جامعه آماری	آماره‌های گزارش شده
۴	سام آرام و همکاران (۱۳۸۷)	۵۰۰	جوانان روستاهای شهرستان اهواز	ضریب همبستگی
۵	باقیانی مقدم و همکاران (۱۳۸۷)	۴۰۰	معناتان و غیرمعناتان کمتر از ۴۰ سال	درصد فراوانی معاشرت با دوستان معنادر در گروه افراد سالم و معنادر
۶	فیضی و همکاران (۱۳۸۹)	۴۰۰۰	جوانان ۲۹ تا ۱۵ سال مراکز شهرستان‌های استان مرکزی	ضریب بتا
۷	باقری و همکاران (۱۳۸۹)	۱۳۵	معناتان حاضر در مراکز بهزیستی و بازپروری اهواز	درصد فراوانی داشتن دوستان معنادر در گروه از افراد سالم و معنادر همچنین آزمون مقایسه میانگین
۸	ترقی جاه و همکاران (۱۳۸۹)	۸۳۷۵	دانشجویان دانشگاه‌های سراسر ایران	ضریب بتا
۹	کرایبی (۱۳۸۹)	۳۶۳	دانش آموزان دختر و پسر مقطع متوسطه شهر کازرون	ضریب بتا
۱۰	معینی و اله وردی پور (۱۳۸۹)	۹۰۰	دانش آموزان پسر دبیرستانی	خی دو گروه‌های دارای دوستان سالم و غیرسالم (معنادر)
۱۱	مطیعی لنگرودی و همکاران (۱۳۹۰)	۵۴	معناتان روستاهای دهستان چاردولی شهرستان قروه	درصد فراوانی داشتن دوستان معنادر در بین معناتان مورد بررسی
۱۲	رضایی تخت شیرینی (۱۳۹۰)	۷۷	دانشجویان دانشگاه‌های پیام نور و آزاد شهرصحنه	ضریب همبستگی
۱۳	ساعی ارسی و عسگری (۱۳۹۱)	۳۴۶	معناتان حاضر در مراکز بازپروری شهرستان زنجان	کای اسکوتر و ضریب توافق پیرسون
۱۴	راسخ و پناه زاده (۱۳۹۱)	۳۷۸	مردان معنادر شهر شیراز	ضریب همبستگی
۱۵	طارمیان و همکاران (۱۳۹۲)	۷۴۶	دانش آموزان سوم دبیرستان شهر تهران	ضریب بتا
۱۶	ناصری پلنگرد و همکاران (۱۳۹۲)	۱۰۰	زنان مراجعه کننده به کلینیک ترک اعتیاد رویش شهر اراک	ضریب همبستگی
۱۷	بیدل و همکاران (۱۳۹۲)	۱۰۰۰	دانش آموزان پسر دوم دبیرستان شهرستان‌های ایلام	نسبت شانس (بخت)

شماره	محقق و سال انجام	حجم نمونه	جامعه آماری	آماره‌های گزارش شده
۱۸	حجاریان و قنبری (۱۳۹۲)	۴۵۰	جوانان ۱۵ تا ۳۰ اصفهان	ضریب همبستگی
۱۹	نظرزاده و همکاران (۱۳۹۲)	۱۰۶۴	دانش آموزان دبیرستانی شهر زنجان	نسبت شانس (بخت)
۲۰	رضایی و همکاران (۱۳۹۳)	۲۵۰	جوانان ۱۵ تا ۲۹ شهرستان ورامین	مقایسه میانگین در افراد سالم و معناد
۲۱	باقری و همکاران (۱۳۹۴)	۳۲۸	افراد معناد بالاتر از ۳۰ سال اراک	ضریب بتا
۲۲	فیض‌اللهی (۱۳۹۴)	۱۳۲	جوانان ۱۵ تا ۳۵ ساله مراکز بازپروری شهر ایلام	کای اسکوئر و ضریب توافق پیرسون
۲۳	شرافت و عباسی (۱۳۹۶)	۵۳	معنادرین دهستان هجاندهشت	ضریب توافق پیرسون
۲۴	محمدپور لیما و محسنی تبریزی (۱۳۹۶)	۳۸۱	معنادرین جامعه روستایی اشکورات	ضریب بتا
۲۵	کردستانی و همکاران (۱۳۹۶)	۳۳۵	دانشجویان دانشکده های علوم پزشکی لرستان	آزمون T و تفاوت میانگین
۲۶	نارویی (۱۳۹۸)	۱۰۵	در دسترس	آزمون T و تفاوت میانگین
۲۷	عباسی و همکاران (۱۳۹۸)	۱۰۰	دانشجویان ۱۸ سال به بالا	ضریب پیرسون
۲۸	عبداللهی و دارابی (۱۳۹۹)	۲۵۰	کودکان و نوجوانان شهر کرج	ضریب بتا

یافته‌ها

در جدول ۲ ضمن برآورد اندازه اثر تفکیکی پژوهش‌های برگزیده مبتنی بر یک مقیاس مشترک، اثرات ترکیبی ثابت و تصادفی کلی مشخص گردید.

جدول ۲: ضمن برآورد اندازه اثر تفکیکی پژوهش‌های برگزیده

شماره	محقق و سال انجام تحقیق	اندازه اثر	حدپائین	حدبالا	Z-Value	P-Value
۱	فروع‌الدین عدل و همکاران (۱۳۸۳)	۰,۶۳	۰,۵۲۵	۰,۷۲	۸,۹۷۹	۰/۰۰۱
۲	مولوی و رسول زاده (۱۳۸۳)	۰,۴۸	۰,۱۴	۰,۷۷۵	۲,۰۱	۰/۰۴
۳	محمدپور اصل و همکاران (۱۳۸۵)	۰,۳۸	۰,۳۲۷	۰,۴۳۲	۱۲,۷۵۵	۰/۰۰۱
۴	سام آرام و همکاران (۱۳۸۷)	۰,۵۶	۰,۴۹۷	۰,۶۱۷	۱۴,۱۱	۰/۰۰۱
۵	بایقانی مقدم و همکاران (۱۳۸۷)	۰,۲	۰,۰۹۲	۰,۲۹۹	۳,۶۳۴	۰/۰۰۱

شماره	محقق و سال انجام تحقیق	اندازه اثر	حدپائین	حدبالا	Z-Value	P-Value
۶	فیضی و همکاران (۱۳۸۹)	۰,۴۳	۰,۲۱۶	۰,۶۰۵	۳,۷۴۹	۰/۰۰۱
۷	باقری و همکاران (۱۳۸۹)	۰,۵۸	۰,۶۱۷	۰,۶۹۴	۳,۹۷۹	۰/۰۳۴
۸	ترقی جاه و همکاران (۱۳۸۹)	۰,۳۸	۰,۱۶۹	۰,۵۵۷	۳,۴۲۳	۰/۰۰۱
۹	کرایبی (۱۳۸۹)	۰,۲	۰,۰۳۹	۰,۳۵۱	۲,۴۳۳	۰/۰۱۵
۱۰	معینی و اله وردی پور (۱۳۸۹)	۰,۳۳	۰,۲۷۲	۰,۳۸۹	۱۰,۳۲۴	۰/۰۰۱
۱۱	مطیعی لنگرودی و همکاران (۱۳۹۰)	۰,۳۲	۰,۰۷	۰,۵۳۵	۲,۴۸۴	۰/۰۱۳
۱۲	رضایی تخت شیرینی (۱۳۹۰)	۰,۴۱	۰,۲۰۵	۰,۵۸۱	۳,۷۴۷	۰/۰۰۱
۱۳	ساعی ارسی و عسگری (۱۳۹۱)	۰,۲۳	۰,۱۲۳	۰,۳۲۴	۴,۲۵۹	۰/۰۰۱
۱۴	راسخ و پناه زاده (۱۳۹۱)	۰,۴۶	۰,۳۷۷	۰,۵۳۶	۹,۶۳	۰/۰۰۱
۱۵	طارمیان و همکاران (۱۳۹۲)	۰,۴۷	۰,۳۳۶	۰,۷۹۸	۲,۴۳۳	۰/۰۳۴
۱۶	ناصری پلنگرد و همکاران (۱۳۹۲)	۰,۴۷	۰,۳۰۱	۰,۶۱	۵,۰۲۴	۰/۰۰۱
۱۷	بیدل و همکاران (۱۳۹۲)	۰,۲۳۱	۰,۱۵۶	۰,۳۰۵	۵,۸۵۹	۰/۰۰۱
۱۸	حجاریان و قنبری (۱۳۹۲)	۰,۳۵	۰,۲۶۸	۰,۴۳	۷,۷۷۵	۰/۰۰۱
۱۹	نظرزاده و همکاران (۱۳۹۲)	۰,۱۸	۰,۰۷	۰,۴۱	۱,۴۰۲	۰/۰۱۶
۲۰	رضایی و همکاران (۱۳۹۳)	۰,۹۳	۰,۹۲	۰,۹۴۴	۳۵,۴۱۹	۰/۰۰۱
۲۱	باقری و همکاران (۱۳۹۴)	۰,۱۸	۰,۰۹۲	۰,۲۷۸	۲,۶۴	۰/۰۰۱
۲۲	فیض اللهی (۱۳۹۴)	۰,۱۶	۰,۰۸۵	۰,۲۳	۴,۱۶	۰/۰۰۱
۲۳	شرافت و عباسی (۱۳۹۶)	۰,۳۶	۰,۲۹۵	۰,۴۲۱	۴,۱۹	۰/۰۰۱
۲۴	محمدپور و محسنی تبریزی (۱۳۹۶)	۰,۵۸	۰,۴۸۸	۰,۶۵۹	۶,۰۷	۰/۰۰۱
۲۵	کردستانی و همکاران (۱۳۹۶)	۰,۳۱	۰,۲۱۵	۰,۳۹۹	۴,۱۸	۰/۰۰۱
۲۶	نارویی (۱۳۹۸)	۰,۳۷	۰,۳۱	۰,۴۳	۴,۷۸	۰/۰۰۱
۲۷	عباسی و همکاران (۱۳۹۸)	۰,۴	۰,۳۱۲	۰,۴۸	۸,۲۷	۰/۰۰۱
۲۸	عبداللهی و دارابی (۱۳۹۹)	۰,۴۸	۰,۳۸	۰,۵۶۷	۱۴,۳۸	۰/۰۰۱
مدل	اثرات ترکیبی ثابت	۰,۴۴	۰,۴۱۹	۰,۴۶	۳۶,۳۹	۰/۰۰۱
	اثرات ترکیبی تصادفی	۰,۴۲۵	۰,۲۷۱	۰,۵۵۷	۵/۰۷۳	۰/۰۰۱

یافته‌های تحقیق در رابطه با محاسبه اندازه اثر تحقیقات مورد بررسی نشان می‌دهد که به جز یک مورد، تمامی آن‌ها دارای اثر معناداری بوده‌اند. این بدان معناست که براساس محاسبات

انجام شده، تعامل و معاشرت با دوستان معتاد بر اعتیاد فرد اثر گذار است. در این بین، قوی‌ترین اندازه اثر مشاهده شده، مطالعه رضایی و همکاران (۱۳۹۳) و ضعیف‌ترین آن‌ها مطالعه نظرزاده و همکاران (۱۳۹۲) بوده است.

حساسیت اندازه اثر نسبت به تک تک مطالعات. محاسبه اندازه اثر در واقع شروع کار فراتحلیل می‌باشد. براین اساس، به بررسی حساسیت اندازه اثر محاسبه شده به اندازه اثر هر از مطالعات پرداخت شده که نتیجه این آزمون در جدول زیر آمده است.

جدول ۳: برآورد میزان حساسیت اندازه اثر به یکایک پژوهش‌های برگزیده

Model	Study name	Statistics with study removed					Correlation (95% CI) with study removed				
		Point	Lower limit	Upper limit	Z-Value	p-Value	1.00	0.50	0.00	-0.50	-1.00
4.000		0.428	0.405	0.449	33.374	0.000					
12.000		0.440	0.419	0.461	35.845	0.000					
14.000		0.438	0.417	0.460	34.732	0.000					
15.000		0.439	0.418	0.460	35.699	0.000					
16.000		0.441	0.425	0.468	35.295	0.000					
1.000		0.434	0.415	0.455	35.062	0.000					
3.000		0.452	0.429	0.474	33.797	0.000					
5.000		0.453	0.432	0.474	36.714	0.000					
11.000		0.441	0.420	0.461	35.988	0.000					
10.000		0.458	0.435	0.480	34.776	0.000					
13.000		0.452	0.431	0.473	36.083	0.000					
22.000		0.446	0.425	0.467	36.252	0.000					
20.000		0.358	0.333	0.379	27.337	0.000					
17.000		0.462	0.440	0.483	36.098	0.000					
19.000		0.442	0.421	0.463	36.002	0.000					
2.000		0.440	0.419	0.460	35.981	0.000					
6.000		0.440	0.419	0.460	35.844	0.000					
8.000		0.440	0.419	0.461	35.881	0.000					
9.000		0.445	0.424	0.466	36.115	0.000					
15.000		0.440	0.419	0.460	36.019	0.000					
21.000		0.440	0.419	0.460	36.031	0.000					
7.000		0.440	0.419	0.460	36.037	0.000					
Forest		0.440	0.419	0.460	36.035	0.000					
Hetero:		0.425	0.271	0.557	5.073	0.000					

چنانچه ملاحظه می‌شود، در مجموع، نتایج حاصل از بررسی حساسیت اندازه اثر نسبت به یکایک مطالعات تحت بررسی حاکی از آن است که با حذف مطالعه‌ای تغییر قابل توجهی در مقدار اندازه اثر بوجود نخواهد آمد. در ادامه، ابتدا به بررسی مهم‌ترین پیش‌فرض‌های فراتحلیل (همگن بودن مطالعات انجام شده و بررسی خطای انتشار در میان مطالعات) پرداخته می‌شود و در نهایت، تحلیل‌های تکمیلی ارائه خواهد شد. در ادامه، ابتدا به بررسی مهم‌ترین پیش‌فرض‌های فراتحلیل (همگن بودن مطالعات انجام شده و بررسی خطای انتشار در میان مطالعات) پرداخته می‌شود و در نهایت، تحلیل‌های تکمیلی ارائه خواهد شد.

بررسی مفروضه همگنی مطالعات انجام شده. برای بررسی این مفروضه از آزمون Q استفاده شد که نتایج حاصل از بررسی آن در جدول ۴ آمده است؛

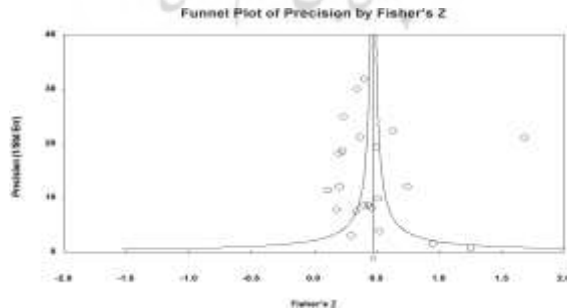
جدول ۴: نتایج حاصل از آزمون Q

شاخص آماری	مقدار آزمون (Q)	درجه آزادی (Df)	سطح معنی‌داری (P -Value)	I -Squared (I^2)
نتایج	۵۳۴/۴۳	۲۱	۰/۰۰۱	۶۹/۴۳

با توجه به نتایج حاصل از آزمون ($Q = 534/43, P < 0.001$) باید گفت با اطمینان ۹۹٪ فرض صفر مبنی بر همگن بودن مطالعات رد شده و فرض ناهمگونی میان پژوهش‌ها پذیرفته می‌شود. در واقع، این آزمون به ما می‌گوید که رابطه بین معاشرت با دوستان معتاد و منحرف و سوءمصرف مواد مخدر به لحاظ برخی ویژگی‌ها و مشخصات مطالعات، متفاوت هستند و لذا نیاز به استفاده از یک یا چند متغیر تعدیل کننده می‌باشد.

بررسی مفروضه خطای (تورش) انتشار. به منظور بررسی این مفروضه از نمودار کیفی و روش رگرسیونی اگر استفاده شده است.

الف) نمودار کیفی. یکی از رایج‌ترین روش‌ها به منظور بررسی خطای انتشار، نمودار کیفی می‌باشد. نمودار کیفی مطالعات گردآوری شده به منظور بررسی خطای انتشار در قسمت زیر ارائه گردیده است؛

نمودار ۱: نمودار کیفی با هدف بررسی خطای انتشار

نتایج حاصل از نمودار کیفی وارونه تقریباً تداعی‌کننده تقارن نسبی مطالعات انجام شده است. اما قضاوت صریحی در این مورد نمی‌توان انجام داد و باید برای این منظور از آزمون‌های آماری مربوطه (روش رگرسیونی خطی اگر و یا آزمون‌های دیگر) استفاده شود. حال، با استفاده از نمودار فوق و آزمون‌های تبعی، به این سوال پاسخ داده می‌شود که آیا در متغیرهای مورد بررسی نتایج تحقیقاتی که مواد فراتحلیل قرار گرفته‌اند، یکسان بوده یا دامنه‌ای از نتایج مختلف وجود دارد؟.

ب) نتایج روش رگرسیون خطی اگر. در نبود سوگیری انتشار انتظار می‌رود در تحقیقات کوچک اثر استاندارد کوچک و در تحقیقات بزرگ، اثر استاندارد بزرگ مشاهده شود. این حالت خط رگرسیونی را ایجاد می‌کند که برشی از خط رگرسیون اصلی است. اگر برش خط رگرسیونی با سطح مورد انتظار تفاوت داشته باشد، علت آن ممکن است سوگیری انتشار باشد. نتایج حاصل از بررسی روش رگرسیون خطی اگر، به منظور بررسی سوگیری انتشار به شرح جدول ۶ می‌باشد.

جدول ۵: نتایج حاصل از بررسی روش رگرسیون خطی اگر

شاخص آماری	برش (B)	خطای استاندارد (SE)	t-Value	سطح معنی‌داری (P-Value)
نتایج	-۰/۱۵۶	۲/۵۳	۰/۰۶۲	دو دامنه
				یک دامنه
				۰/۹۵

بر اساس نتایج رگرسیون خطی اگر، برش برابر با (۲/۵۳)، فاصله اطمینان ۹۵٪ برابر با ۰/۸۷ است. از آنجا که مقدار P یک دامنه ۰/۱۹ و دو دامنه ۰/۳۹ بوده، بیانگر این مطلب است که فرض صفر مبنی بر متقارن بودن نمودار کیفی و عدم سوگیری انتشار تأیید می‌گردد.

محاسبه اندازه اثر. با توجه به اینکه پس از بررسی مفروضات فراتحلیل مشخص شد باید از مدل اثر تصادفی به منظور ترکیب نتایج به منظور گزارش اندازه اثر استفاده

کرد، لذا در جدول ۶ گزارش اندازه اثر مطالعات انجام شده در مدل تصادفی ارائه شده است.

جدول ۶: نتایج اندازه اثر مطالعات رابطه بین معاشرت با دوستان معتاد بر سوء مصرف مواد مخدر

P-Value	Z-Value	حد بالا	حد پایین	اندازه اثر (r)	تعداد مطالعات	پرسش
۰/۰۰۱	۵/۰۷	۰/۵۵۷	۰/۲۷۱	۰/۴۲۵	۲۸	تأثیر معاشرت با دوستان معتاد بر سوء مصرف مواد مخدر

داده‌های جدول ۶ نشان می‌دهد که میانگین اندازه اثر معاشرت با دوستان معتاد (اثرات ترکیبی تصادفی) بر سوء مصرف مواد مخدر در نمونه مورد پژوهش معادل ۰/۴۲۵ است. چون این اندازه برآورد شده در محدوده اطمینان ۹۵٪ است بنابراین باید گفت تأثیر معاشرت با دوستان معتاد بر سوء مصرف مواد مخدر تأیید می‌شود. لازم به ذکر است برآورد نقطه‌ای بدست آمده (۰/۴۲۵) بر مبنای معیار کوهن (جدول ۸) حاکی از اثر در حد متوسط است. پس در مجموع می‌توان گفت معاشرت با دوستان معتاد بر سوء مصرف مواد مخدر مؤثر بوده که بیانگر تأیید فرضیه مدنظر تحقیق حاضر است. بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که علیرغم تکثر تحقیقات، زمان انجام آنها، تفاوت در جامعه آماری و حجم نمونه و غیره، یک نکته مشترک در بین آنها قابل توجه است و آن هم تأیید ارتباط وثیق و قوی میان متغیرهای مذکور است.

جدول ۷: مدل کوهن، نظام تفسیر اندازه اثر ناشی از فراتحلیل

d	r	اندازه اثر
۰/۲	۰/۱	کم
۰/۵	۰/۳	متوسط
۰/۸	۰/۵	زیاد

در ادامه، با توجه به نتایج حاصل از ناهمگونی مطالعات، سعی بر این است که به منظور مشخص کردن منشاء این ناهمگونی از متغیر تعدیل کننده استفاده شود تا از این طریق بتوان

منبع واریانس بین مطالعات را شناسایی نمود. در این پژوهش، متغیرهای جنسیت، سال انجام تحقیق، مناطق جغرافیایی و نوع جامعه آماری به عنوان متغیرهای تعدیل‌کننده انتخاب شده و مورد آزمون قرار گرفتند. در نهایت، مشخص شدن که نوع جامعه آماری تحقیق، به عنوان یک متغیر تعدیل‌کننده، قدرت تبیین بالایی داشته است.

بررسی نقش تعدیل‌کنندگی متغیر نوع جامعه آماری تحقیقات مورد بررسی. چندان که پیش‌تر در تحلیل نتیجه آزمون Q گفته شد، لازم است تا با بررسی‌های تکمیلی، متغیر تعدیل‌کننده را شناسایی کرد. محققین با در نظر گرفتن متغیرهای مختلف و آزمون آنها، در نهایت به نقش تعدیل‌کنندگی متغیر «نوع جامعه آماری تحقیق» رسیدند. نتایج حاصل از بررسی متغیر نوع جامعه آماری به عنوان متغیر تعدیل‌کننده در جدول زیر آمده است.

جدول ۸: نتایج اندازه‌های اثر ترکیبی مربوط به رابطه معاشرت با دوستان معتاد بر سوءمصرف

مواد به تفکیک نوع جامعه آماری

مدل اثرات تصادفی		نوع جامعه آماری	
P-Value	Z-Value	اندازه ترکیبی	
۰/۰۰۱	۴/۲۷	۰/۳۹	عموم شهروندان
۰/۰۰۱	۵/۱۱	۰/۴۸	مصرف‌کنندگان مقیم مراکز ترک اعتیاد
۰/۰۰۱	۵/۰۷	۰/۴۲۵	کل

جدول ۸ اندازه‌های اثر ترکیبی مدل اثرات تصادفی مربوط به رابطه معاشرت با دوستان معتاد بر سوءمصرف مواد مخدر به تفکیک نوع جامعه آماری تحقیقات مورد بررسی ارائه می‌دهد. در بین عموم شهروندان (اعم از معتاد و سالم)، اندازه اثر در مدل تصادفی ۰/۳۹ و در گروه پاسخ‌گویانی که در مراکز ترک اعتیاد مورد پرسش‌گری قرار گرفته‌اند، اندازه اثر با مدل تصادفی ۰/۴۸ محاسبه شد که هر دو در سطح ۰/۰۱ معنادار می‌باشند. بر این اساس، می‌توان گفت در بین پاسخگویانی که در حال حاضر درگیر اعتیاد بوده‌اند، گزینه معاشرت با دوستان ناباب تأثیر بیشتری بر گرایش آنها به مواد مخدر گزارش شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

در دهه‌های اخیر، سوء مصرف و گرایش به مواد مخدر به واسطه پیامدها و هزینه‌هایی که تحمیل می‌کند، به سرعت تبدیل به مسئله‌ای با ابعاد اجتماعی، روانی، اقتصادی و حتی سیاسی شده است به گونه‌ای که نتایج پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانی نشان می‌دهد که ایرانیان اعتیاد را پس از بیکاری و گرانی در رده سوم مسائل جامعه ایران قرار داده‌اند. از این‌رو، شناخت بسترها، چرایی و تبعات مصرف مواد مخدر طیف گسترده‌ای از مسئولان و محققان را به خود مشغول داشته است. در سال‌های اخیر، تحقیقات گسترده‌ای - اعم از شیوع‌شناسی یا تبیینی - انجام شده و هر یک از آن‌ها یک یا چند متغیر مرتبط را شناسایی و معرفی کرده‌اند و فراتحلیل حاضر برای شناسایی مهمترین عوامل مؤثر بر سوء مصرف مواد در تحقیقات انجام شده صورت گرفته است. یکی از متغیرهایی که در تحقیقات مربوط به مواد مخدر به وفور و با ضریب همبستگی بالا مشاهده می‌شود، تعامل با دوستان منحرف و سوء مصرف مواد است. اما از آن جایی که هر یک از این تحقیقات در یک جامعه آماری خاص، با روش‌های نمونه‌گیری متفاوت و میزان رابطه‌های متنوع صورت گرفته است، پژوهش حاضر با هدف ترکیب این تحقیقات و ارزیابی میزان تأثیر همنشینی و معاشرت با مصرف‌کنندگان مواد مخدر در مصرف یا گرایش به مصرف مواد مخدر به انجام رسید. بر اساس یافته‌های این پژوهش، سوء مصرف مواد مخدر مثل سایر رفتارهای اجتماعی از طریق همنشینی و پیوستگی با دیگران آموخته می‌شود. فرد معتاد در زمان حیات خود از طریق پیوستگی و ارتباط با دیگران، انگیزه‌ها و گرایش‌ها و ارزش‌های انحرافی را فرا می‌گیرد. به عبارت دیگر معتادین به نسبت همنشینی و ارتباطی که با قانون‌شکنان دارند، کم‌رو می‌شوند. بر این اساس، چگونگی تعامل با خانواده و دوستان در گرایش به مصرف مواد اهمیت حیاتی دارد، خانواده و شبکه‌های دوستی به عنوان گروه‌های نخستین زندگی، در صورت گرفتار بودن آنها در دام اعتیاد، به راحتی فرد را در خود جذب کرده و با تشکیل خرده فرهنگ انحرافی، رفتارها و

نگرش‌های خود را به او می‌آموزند و امکان‌رهایی فرد از این چرخه را تقریباً غیرممکن می‌سازند. مگر این که تغییراتی در این چرخه ویرانگر حاصل شود. این گروه‌ها مکانی هستند که افراد در آنها از طریق تقلید و تقویت، نگرش‌های تقویت‌کننده و یا بالعکس آن را در ارتباط با مصرف مواد می‌آموزند. افراد در ارتباط با دوستان و گروه‌های همسالان که مواد مخدر مصرف می‌کنند، فرزندان این رفتار را مشاهده کرده و نگرش مطلوبی در زمینه مصرف مواد در آنها به وجود می‌آید و سرانجام این رفتار را یاد گرفته و در وجودشان نهادینه می‌شود. میزان این یادگیری به نسبت فراوانی تماس‌ها، مدت تماس‌ها، شدت و اولویت تعاملات اجتماعی بستگی دارد. هر چه پیوند با افراد مصرف‌کننده و یا کسانی که نگرش مثبت به اعتیاد دارند بیشتر باشد، احتمال اینکه فرد به مصرف مواد روی آورد، بیشتر است. همچنین این یادگیری، زمانی که تعاملات عمیق‌تر و طولانی‌مدت‌تری با افراد مصرف‌کننده وجود داشته باشد، به نسبت زمانی که تعاملات سطحی و کوتاه‌مدت با این افراد وجود دارد، بیشتر اتفاق می‌افتد. تردیدی نیست برای موفقیت در فعالیت‌های پیشگیری از جرائم، با توجه به عوامل گسترده و متعددی که در وقوع آنها مؤثرند، تنها با شناسایی علت وقوع جرائم و برنامه‌ریزی در جهت رفع و یا حذف آن می‌توان موفق بود. نتیجه اینکه در پژوهش حاضر به یکسری نتایج دست یافتیم و در این گفتار سعی داریم بیشتر در مقوله پیشگیری و برخورد با جرائم سوءمصرف مواد مخدر به یکسری راهکارها و پیشنهادها پردازیم:

- اعتیاد به مواد مخدر، پدیده‌ای چندبعدی و متأثر از عوامل متعدد است. از این رو نیروی انتظامی باید زمینه‌های فردی و عواملی که منجر به نگرش مثبت به مواد شده را شناسایی نموده و توسط رده‌های تخصصی خود به ویژه معاونت اجتماعی و از طریق آموزش همگانی، سطح آگاهی شهروندان را بالا ببرد و اطلاع‌رسانی‌های گسترده‌ای نسبت به عواقب و زیان اعتیاد به مواد مخدر در جامعه صورت دهد.

- رسانه‌های جمعی، به ویژه رسانه‌هایی چون تلویزیون، اینترنت و ... تأثیرات مستقیمی بر رفتار افراد جامعه دارند و نقش ویژه‌ای در آگاهی بخشی به جامعه ایفا می‌کنند، بنابراین پیشنهاد می‌گردد نیروی انتظامی با حضور جدی در این رسانه‌ها و با تولید و انتشار پیام‌های منسجم، برای جلوگیری از انحرافات اجتماعی از جمله اعتیاد به مصرف مواد مخدر همت گمارد و با همکاری و هماهنگی سایر سازمان‌های متولی، نسبت به ایجاد، تقویت و معرفی مراکز مشاوره ترک اعتیاد به مصرف مواد مخدر به منظور آن که افراد بتوانند به راحتی و بدون پرداخت هزینه مشکلات ناشی از مصرف مواد خود را رفع نمایند.
- نیروی انتظامی با استفاده از مراکز خدماتی، حمایتی و مشاوره‌ای خود به ویژه در سطح کلانتری‌ها و پاسگاه‌های انتظامی، نسبت به آسیب‌دیدگان حوزه مواد مخدر کمک‌رسانی نماید تا از گسترش این معضل جلوگیری شود.
- با عنایت به این که مسأله ویرانگر اعتیاد، هم در مقام علت (که منجر به بسیاری از مسائل و جرائم می‌شود که مخل نظم و امنیت جامعه است) و هم در مقام معلول (که ناشی از علل و عوامل کلان و ساختاری) است. بنابراین نیروی انتظامی باید مسأله مذکور را در اولویت برنامه‌های پیشگیرانه خود قرار دهد و در مقام مطالبه‌گری اجتماعی از سایر نهادها و سازمان‌های رسمی و غیررسمی کشور، نسبت به اتخاذ و ترویج رویکرد فرهنگی - اجتماعی در مقابله با پدیده اعتیاد به مواد مخدر و ایجاد تغییرات و اصلاحات ساختاری در ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی برای کنترل عوامل کلان اعتیاد در جامعه اهتمام داشته باشد.
- پیشگیری از سوءمصرف مواد مخدر و روان‌گردان در بین مردم، ارائه آموزش به شهروندان قبل از درگیر شدن آنان در مصرف مواد مخدر، تقویت و افزایش اعتماد به نفس، یادگیری تکنیک‌های جرأت و جسارت، یادگیری درباره جایگزین مثبت برای مواد مخدر و روان‌گردان، یادگیری مدیریت خشم و مهارت‌های حل

منازعات، آموزش تشخیص خطر و مهارت‌هایی در برابر ورود به باندهای بزهکاری، همه شیوه‌هایی هستند که در یک برنامه جامع باید گنجانده شود. البته، هر کدام از کارهای مذکور نیاز به متولی دارد که ترکیبی از نهاد پلیس، خانواده‌ها، مدارس و سایر نهادها در هماهنگی و همکاری تنگاتنگ باهم می‌توانند نقش آفرینان خوبی باشند.

- پلیس باید نسبت به شناسایی و مبارزه با باندهای که در حوزه به انحراف کشاندن جوانان کشور به خصوص در حوزه اعتیاد فعالند حساس بوده و اقدامات جدی داشته باشد.

- بسترسازی و تشویق افراد برای مشارکت در گروه‌های سالم و فعالیت‌های مثبت، پیش‌بینی برنامه‌هایی برای خانواده‌ها به منظور افزایش مهارت‌های تعاملات شایسته با فرزندان و همچنین توصیه به والدین برای نظارت بر رفتار فرزندان خود و توجه به دوستان آن‌ها با استفاده از روش‌های مختلف همچون برقراری رفت و آمد خانوادگی با خانواده دوستان فرزندان خود، ایجاد محیط شاد و جذاب در خانواده، تعامل دوستانه والدین با فرزندان و بها دادن به آن‌ها تا بدین وسیله تعاملات فرزندان با والدین افزایش و به تبع احساس نیاز به روابط دوستی کاهش یابد، بسترسازی تعاملات شایسته والدین با دانشجویان از طریق توجه دادن والدین به ضرورت این عمل و پیامدهای مثبت آن. خانواده یکی از ارکان‌های اساسی جامعه است در صورتی که خانواده تعهداتی در افراد ایجاد کند این مقوله باعث می‌شود که فرد در آینده در انتخاب دوستان و معاشرت با آنها، داشتن توان نه گفتن در برابر پیشنهادات شرکت در امور انحرافی، ایجاد تعهد اخلاقی و پذیرفتن ارزش‌های مورد قبول جامعه توانمند باشد.

- توصیه می‌شود مقاومت در مقابل فشارهای دوستان، آموزش داده شود. لازم به ذکر است که ارتباط و دوستی با همسالانی که سابقه جرائم مواد مخدر را داشته‌اند،

عامل مستعدکننده قوی‌ای برای گرایش افراد به سوی این گونه جرائم است، برای خنثی نمودن تأثیر نگرش‌ها و فشارهای دوستان، آموزش مقاومت در مقابل فشار دوستان کمک کننده است. در این روش خانواده‌ها می‌توانند راه‌های صحیح و چگونگی مقابله با فشار دوستان را به فرزندانشان بیاموزند.

- برنامه‌ریزی در جهت افزایش اعتماد به نفس و خودکنترلی (افزایش اراده) در افراد به جهت تحت تأثیر نگرفتن و پذیرش ارزش‌ها، هنجارها و اسلوب رفتاری افراد معتاد.
- تعداد اندکی از تحقیقات مرور شده در زمینه سوءمصرف مواد با روش کیفی و میدانی صورت گرفته و سطح تحلیل اکثر مطالعات مرور شده در زمینه سوءمصرف مواد، خرد است و با توجه به ریشه‌های ساختاری و کلان هر مسئله اجتماعی، لازم است تحقیقات بیشتری با واحد تحلیل فراتر از فرد و نیز به روش‌های کیفی و میدانی صورت گیرد.

سپاسگزاری

نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از تمام کسانی که نسبت به پژوهش در حوزه سوءمصرف مواد مخدر اهتمام داشته‌اند و از نتایج تحقیقات آنان در این پژوهش استفاده شده است، تشکر و قدردانی کنند.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. نهج البلاغه
۳. نهج الفصاحه
۴. احمدی، حبیب. (۱۳۹۴). *جامعه‌شناسی انحرافات*. نشر سمت.
۵. اصول کافی، ثقة الاسلام محمدبن یعقوب کلینی رازی، ترجمه سیدمهدی آیت‌اللهی، تهران: نشر جهان آرا.

۶. باقری، معصومه؛ نبوی، عبدالحسین؛ ملتفت، حسین؛ نقی پور، فاطمه. (۱۳۸۹). بررسی عوامل اجتماعی موثر بر پدیده‌ی اعتیاد در شهر اهواز. فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۱ (۲)، ۱۱۹-۱۳۶. https://jas.ui.ac.ir/article_18156.html
۷. جهانتاب، محمد. (۱۳۹۴). دوستان ناباب و اعتیاد نوجوانان. دانش سلامت اجتماعی و اعتیاد، ۱ (۴)، ۶۳-۷۸. <http://ensani.ir/fa/article/344724>
۸. رابینگن، ارل؛ واینبرگ، مارتین. (۱۳۸۳). رویکردهای نظری هفت‌گانه در بررسی مسائل اجتماعی. ترجمه رحمت‌الله صدیق سروستانی. نشر دانشگاه تهران.
۹. رفیع‌پور، فرامرز. (۱۳۸۷). کندوکاوها و پنداشته‌ها: مقدمه‌ای بر روش‌های شناخت جامعه و تحقیقات اجتماعی. نشر شرکت سهامی انتشار.
۱۰. زارع، غلامعلی. (۱۳۸۴). دوستی از دیدگاه بزرگان فرهنگ و ادب فارسی. همایش بین‌المللی اخلاق اسلامی در دانشگاه.
۱۱. زاهدی‌اصل، محمد؛ پیلهوری، اعظم. (۱۳۹۵). فراتحلیلی بر مطالعات حوزه اعتیاد و خانواده. برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۷ (۲۸)، ۸-۴۶. https://qjsd.atu.ac.ir/article_7139.html
۱۲. ستاد مبارزه با مواد مخدر. (۱۳۸۶). اهمیت و ضرورت مسئله اعتیاد و میزان شیوع آن در کشور.
۱۳. سراج‌زاده، سید حسین. (۱۳۸۱). مواد مخدر: مسایل و روش‌شناسی. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۴ (۱)، ۹۱-۱۱۵. http://www.jsi-isa.ir/article_27711.html
۱۴. سراج‌زاده، سید حسین؛ فیضی، ایرج. (۱۳۸۴). دانشجویان و مسئله مواد مخدر: پنداشت‌ها و واقعیت‌ها. شیوع‌شناسی مصرف مواد مخدر در بین دانشجویان دانشگاه‌های دولتی. دفتر برنامه‌ریزی مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. انتشارات دبیرخانه ستاد مبارزه با مواد مخدر.
۱۵. سحابی، جلیل؛ مفاخری‌باشماق، جمیل؛ سلطانیان، شریف؛ شاپری، رفیق و آقاییگ پوری، هاشم. (۱۳۹۹). فراتحلیل پژوهش‌های صورت‌گرفته در زمینه عوامل مؤثر بر گرایش به اعتیاد و سوء‌مصرف مواد مخدر در فاصله زمانی ۱۳۹۲-۱۳۷۰ در استان کردستان. ۵ (۸)، ۹۹-۱۲۲. https://csr.basu.ac.ir/article_1648.html

۱۶. ستوده، هدایت الله. (۱۳۸۹). *آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات)*. تهران: انتشارات آوای نور.
۱۷. شایسته، سیاوش. (۱۳۷۵). *مقایسه شخصیتی جوانان معتاد به مواد مخدر و جوانان عادی در گروه سنی ۲۲-۱۴ سال در استان اصفهان*. [پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس].
۱۸. شمس میمندی، منظومه؛ ضیاءالدینی، حسن و شریفی یزدی، علیرضا. (۱۳۸۴). *عوامل موثر در گرایش به مواد مخدر از دیدگاه دانش آموزان دبیرستان کرمان ۱۳۸۴*. مجله دانشگاه علوم پزشکی قزوین، ۱۲ (۴)، ۸۰-۹۲.
- <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=83212>
۱۹. صفری، سعیده؛ آقایی، حاجت؛ کمالی، ایوب؛ دهقانی فیروزآبادی، سمیره و اصفهانی، مهدی. (۱۳۹۳). *فرا تحلیل مقایسه عوامل فردی و محیطی موثر بر بازگشت مجدد به اعتیاد بعد از ترک مواد مخدر (ایران: ۱۳۹۱-۱۳۸۳)*. فصلنامه اعتیاد پژوهی سوء مصرف مواد، ۸ (۳۰)، ۳۵-۵۲. <http://etiadpajohi.ir/article-1-642-fa.html>
۲۰. صدیق سروسستانی، رحمت الله. (۱۳۸۹). *آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات)*. انتشارات سمت.
۲۱. فروع‌الدین عدل، اکبر؛ صدرالسادات، سیدجلال؛ بیگلریان، اکبر و جوادی یگانه، محمدجواد. (۱۳۸۳). *تأثیر همنشینی و معاشرت با گروه هنجارشکن و گرایش جوانان به اعتیاد*. فصلنامه رفاه اجتماعی، ۵ (۱۳)، ۳۳۲-۳۱۹.
- <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-1914-fa.html>
۲۲. فکوهی، ناصر؛ انصاری مهابادی، فرشته. (۱۳۸۲). *اوقات فراغت و شکل‌گیری شخصیت فرهنگی (نمونه‌ی موردی دو دبیرستان دخترانه‌ی شهر تهران)*. مجله انسان شناسی (نامه انسان شناسی)، ۲ (۴)، ۸۹-۶۱. <https://asi.org.ir/>
۲۳. کوئن، بروس. (۱۳۸۵). *مبانی جامعه‌شناسی*. ترجمه محسن ثلاثی، نشر توتیا.
۲۴. گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۹). *جامعه‌شناسی*. ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.

۲۵. مبارکی، محمد. (۱۳۸۳). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرم. [پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی].

۲۶. مهری، کریم؛ اکبری، فاطمه؛ یزدخواستی، بهجت و پناهی، محمدحسین. (۱۳۹۳). فراتحلیل پژوهش‌های انجام شده در حوزه کاهش آسیب و درمان اعتیاد. مجله توانبخشی، ۱۵ (۲)، ۳۲-۴۱. <https://rehabilitation.j.uswr.ac.ir/article-1-1457-fa.html>

۲۷. مشکانی، محمدرضا؛ مشکانی، زهرالسادات. (۱۳۸۱). سنجش تأثیر عوامل درونی و بیرونی خانواده بر نرزهکاری نوجوانان. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۴ (۲)، ۲۵-۳. http://www.jsi-isa.ir/article_27715.html

۲۸. ممتاز، فریده. (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی شهر. شرکت سهامی انتشار.

۲۹. منشی، غلامرضا؛ سموعی، راحله؛ والیانی، محبوبه. (۱۳۸۱). نقش آموزش مهارت‌های زندگی بر پیشگیری از اعتیاد جوانان شهر اصفهان. مجله تحقیقات پرستاری و مامایی، ۸ (۲۵)، ۱۷-۲۳.

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=66060>

۳۰. هزارجریبی، جعفر؛ آستین فشان، پروانه. (۱۳۸۸). بررسی عوامل موثر بر نشاط اجتماعی. مجله جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۰ (۱)، ۱۱۹-۱۴۶.

https://jas.ui.ac.ir/article_18174.html

31. Hirschi, T. (1973). *Procedural Rules on the Study of Deviant Behavior*. *Social Problems*, 21(2), 166-171. <https://doi.org/10.2307/799537>
32. Matza. D. (1964). *Delinquency and drift*. *Transaction Publishers*.
33. Sutherland, Edwin H. and Cressey, Donald R. (1978). *Criminology*. Philadelphia: J. B. Lippincott.
34. Turner, J. H. (1998). *The Structure of Sociological Theory*. Wadsworth publishing company.
35. Merton, R.k. (1968). *Social Theory and Social Structure*. The Free Press.

پښتو پوهنتون د علومو او مطالعاتو فرعي
پرتال جامع علومو انساني